

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на **Петър Пламенов Минков**

„МАЛКИ КЕРАМИЧНИ АРТЕФАКТИ

ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ОТ ГОРНОТАКИЙСКАТА НИЗИНА”

за получаване на научна и образователна степен „доктор”

образователно направление 2.2. История и археология

(Стара история - Праистория)

Рецензент: доц. д-р Стефан Цветков Александров

Национален Археологически Институт с Музей - БАН

Дисертационният труд е посветен на няколко групи керамични артефакти, които обикновено остават встрани от основните интереси на изследователите - антропоморфни и зооморфни фигурки, керамични брадви, котви, куки и др. Той е самостоятелна разработка на дисертанта и се състои от Увод, 7 глави и Заключение – общо 232 страници текст, 29 страници списък на използваната литература, Каталог с изображения на предметите, 11 карти и 29 таблици.

В **увода** (с. 2- 20) са представени целите и задачите на изследването, неговият хронологически и териториален обхват, категориите извори. Хронологическите рамки на изследването са ясно дефинирани, като вероятно с оглед на факта, че в дисертацията се разглеждат и хронологически по-късни артефакти от с.м. Гълъбово, Биково и др., накратко са дискутирани и хронологическите рамки на средната бронзова епоха в Тракия. Разгледани са проблемите на изворовата база,

като е посочено, че в дисертационния труд са анализирани артефакти от 38 археологически обекти. Следва да се отбележи, че част от анализираните материали се въвеждат в научно обръщение за първи път.

Глава I (с. 21 - 34) е посветена на предходните проучвания по темата. Анализирани са накратко малкото публикации в българската литература, с акцент върху изследванията на Румен Катинчаров и Морена Стефанова. Вероятно с оглед на представените в следващите глави паралели на българските находки, в тази глава са селективно представени и някои изследвания на подобни артефакти от Балканския полуостров и Анатолия. Струва ми се удачно при евентуално публикуване на дисертационния труд тази част да отпадне, тъй като същите изследвания са подробно дискутирани и в следващите глави. Изведени са и основните проблеми при проучването на „малките предмети“, свързани с тяхното идентифициране, анализа и интерпретацията им, както и с поставянето им в по-широк регионален и междурегионален контекст. Въпреки краткия си обем, глава I оставя впечатлението за много добро познаване на изворовата база и историографията, което е видно и от критичните бележки върху някои от цитираните изследвания.

Глави II – VII са основата на дисертационния труд. Следва да се отбележи, че избраната тема е, в известен смисъл, „неблагодарна“, тъй като обединява разнородни групи предмети, известни с различен брой, имащи вероятно и различни функции – утилитарни, религиозни, играчки и др. С оглед на това, избраният подход за изследване по групи с анализ на специфичните им характеристики ми се струва удачен и отговарящ напълно на целите и задачите, поставени пред дисертационния труд. Отбелязвам, че предвид относително малкия брой предмети от всяка една група, технологичните и типологически характеристики са много добре анализирани и представени в съответните глави на дисертацията.

В Глава II - Антропоморфни фигури (с. 35 - 89) са анализирани 24 от 29 известни фигурки, произхождащи от 18 археологически обекти. Всички предмети са определени като „местна изработка“. По отношение на контекста на намиране заслужава внимание изводът за липсата на такива предмети в гробни комплекси. Изказана е хипотеза за възможното им използване в практики, свързани с култове към дома и домашното огнище. Подобна теза е защитима, цифровите данни също я подкрепят, но следва да се отбележи, че 6 фигурки (около 20% от известните такива) произхождат от обекти с „култов характер“ – процент, който е съизмерим със съотношението проучени селищни – култови обекти от епохата в Тракия. Хронологическият анализ показва увеличаване на броя на антропоморфните фигурки в етапа РБЕ-3, като се акцентира върху факта, че това увеличение съвпада с *„...развитието на интеррегионални контакти и съпътстващия ги обмен на стоки и изделия“* (с. 58). Въз основа на представените паралели с аналогични предмети на юг и югоизток от Тракия е предложена хипотезата, че *“...инфилтрирането на идеята за създаването на керамична антропоморфна пластика в Тракия е било силно повлияно от първите контакти с Анатолия и Егея през втората и третата фаза на ранната бронзова епоха“* (с. 67). Подобна теза изглежда защитима за част от изследваните региони, но по отношение на най-западните части на Тракия (с.м. Юнаците), предвид ясните връзки в западна-северозападна посока, представени от керамиката, би могло да се потърси и друго възможно решение.

В глава III - Зооморфни фигури (с. 90 - 117) са анализирани 43 артефакта, произхождащи от 11 археологически обекти. Отбелязан е фактът на териториалната им доминация в източната част на изследвания регион. По отношение на контекста на намиране заслужават внимание изводите за липсата на такива предмети в гробни или ритуални комплекси (с изключение на рова при Биково), както и свързането им със *„...зоните на обитаване и в самите*

жилища“ (с.93). В хронологическо отношение е направен изводът, че *„...втората фаза на РБЕ е периодът, през който можем със сигурност да отчетем по-голямото разпространение на този тип пластика“* (с.107). По отношение на паралелите със съседните територии е изведено заключението, че *„най-близо до фигурите от Горнотракийската низина стоят находките от Анатолия“* (с. 116)., което ми се струва оправдано предвид посоченото по-горе за антропоморфните фигурки и териториалното разпространение на зооморфните такива в Тракия. Предвид липсата на достатъчно данни за първата половина на IV хилядолетие пр.Хр. в Горнотракийската низина, тезата за повторение на *„...обичая за изработването им от предшестваща епоха – енеолита“* (с. 116), според мен, изисква допълнителна аргументация.

В глава IV - Керамични котви и куки (с. 118 - 139) са анализирани 19 артефакта, произхождащи от 5 археологически обекти. И тук, както и при предходните анализирани артефакти, основни паралели са потърсени в земите на юг от Тракия. Заслужава внимание дискутираната употреба на този вид находки – от ритуална до утилитарна и, най-вече, опитът те да бъдат интерпретирани като *„...предмети за окачване на храни или сушенето на такива – месо, билки, гъби и пр.“* (с.136). Като цяло, тази глава илюстрира посочената по-горе „неблагодарност“ на темата на дисертацията – малък брой, открити в малко обекти, дискуссионна функция и др. – проблеми, с които дисертантът се е справил удачно, извличайки коректно възможната информация за тази интересна група предмети.

В глава V – Керамични брадви (с. 140 - 163) е анализирана най-многобройната група находки - 52 артефакта, произхождащи от 14 археологически обекти. Типологическият и хронологически анализи тук са улеснени от голямата като брой и с добра стратиграфска информация колекция от с.м. Езеро. Анализът на всички известни екземпляри позволява на дисертанта да ги отнесе хронологически към края на първата и цялата втора фаза на ранната бронзова епоха – хронологическа

позиция, която е в унисон с предишните изследвания върху този тип предмети у нас. Интересна тук е най-вече дискусиата относно предназначението на керамичните брадви, както и някои предположение относно тяхната поява в българските земи, свързани с *„...миграции на населението от земите на Фатяновската и Ямната култура“* или с *„...връзки с населението на раннобронзовите култури Баден, Болераз, Коцофени и др.* (с.162), като според мен и в двата случая са необходими допълнителни изследвания и доказателства.

В глава VI – Модели на колела (с. 164 - 199) са анализирани 49 артефакта. Те са определени като кръгли глинени предмети *„...които са с оформени втулки за движещи оси“* (с.164). Безспорно, наличието на този елемент подкрепя разглеждането на предметите като модели на колело, но ми се струва, че еднозначното им определяне като такива е рисковано. Географски този тип артефакти е определен като срещащ се на юг от Стара планина с концентрация в долините на реките Тунджа и Марица. Въпреки, че се откриват и в обекти от самото начало на РБЕ, подробният анализ на находките и техния контекст позволява на дисертанта да заключи, че *„...най-голямото разпространение на керамичните колела се концентрира във втората и третата фаза на ранната бронзова епоха“* (с.185). Подробният анализ на съществуващата обширна литература по въпроса позволява на автора да свърже появата на моделите *„...с настъпването, усвояването и разпространяването на колесния транспорт“* (с.199). Подобен подход би означавал, че същият се появява в българските земи през етапа РБЕ-1, което не е изключено, но следва да се отбележи, че засега единствените сигурни данни за такъв са от могила 1, гроб 1 от Плачи дол, чиято датировка е около и след 2900 г. пр.Хр. или в етапа РБЕ-2.

В глава VII – Varia (с. 200 - 218) са анализирани различни керамични предмети - миниатюрни съдове, жетон/хлебче, паралелепипед, тежести/разпределители, миниатюрни макари, амулети, миниатюрни „котви“ и куки, плочки/масички,

топчета и един пръстен. Тази глава нагледно илюстрира както посочените по-горе трудности при разработването на така зададената тема на дисертацията, свързани с различния характер и функция на анализиранияте предмети, техния брой, контекст на намиране и т.н., така и ангажиращия подход при тяхното преодоляване, предложен от дисертанта, за което същият заслужава само адмирации.

В заключението (с.219-246) изводите от анализа в глави II – VII са представени в обобщен вид. Без да повтарям посочените по-горе приноси, ще обърна внимание на факта, че като логично следствие от изложеното до тук дискутираните находки са разгледани основно в контекста на връзките на Тракия с Егейско-анатолийските цивилизации през IV – III хил. пр.Хр.

В заключение бих искал да отбележа:

1. Темата е дисертабилна; такъв род изследване се прави за първи път в българската археология;
2. Трудът е добре структуриран, като изследването върви логически от частното към общото, въз основа на самостоятелно изработени от дисертанта алгоритми за класификация и типология, както и за анализ на отделните групи артефакти.
3. Отделните групи „малки предмети“ са подробно анализирани в различни аспекти – технологични, типологически, географски, хронологически, функционални и др., което се прави за първи път в българската литература;
4. Предложени са различни интерпретационни модели за всяка една група или подгрупа „малки керамични предмети“;
5. Направен е опит дискутираните предмети да се впишат в по-общата картина на културните, търговските и религиозни взаимоотношения между Тракия и Егейско-анатолийските цивилизации през IV – III хил. пр.Хр..

6. Използваната литература е изчерпателна, каталогът е представен на добро научно ниво.

7. По темата на дисертацията са публикувани 5 самостоятелни труда и един труд в съавторство.

С оглед на посочените приноси на дисертацията гласувам ЗА присъждането на Петър Пламенов Минков на образователната и научна степен доктор.

08.01.2023

София

С уважение:

/доц. д-р Стефан Александров/